

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ
Книга 2 – ГЕОГРАФИЯ
Том 108

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF GEOLOGY AND GEOGRAPHY
Book 2 – GEOGRAPHY
Volume 108

РЕФЕРЕНДУМЪТ (27 януари 2013 г.)

КАЛИН ЙОСИФОВ

Катедра Регионална и политическа география

Йосифов Калин. РЕФЕРЕНДУМ – 27-ОЕ ЯНВАРЯ 2013 ГОДА

Цель этой статьи – показать значимость референдума как проявление прямой демократии и корректив представительной демократии.

Рассматривается состояние энергетического сектора на глобальном и национальном уровне и, в частности, состояние электроэнергетических мощностей. Учитывая актуальность и срочность проблем электроэнергии в Болгарии, подтверждается тезис о том, что состоявшийся 27.01.2013 года референдум по вопросу создания новой атомной электростанции (АЭС) является позитивным шагом их успешного решения.

Ключевые слова: референдум, энергетика, ядерная энергетика, коррупция, манипуляция, возобновляемые источники энергии.

Kalin Yosifov. THE REFERENDUM – 27TH JANUARY 2013

The aim of this article is to show the significance of the referendum as a display of the direct democracy and corrective of the representative democracy.

The status of the energy sector has been reviewed, both on a global and a national level, and more precisely of the electricity capacity. Considering the timeliness and the emergency of the electricity problems in Bulgaria, the thesis has been confirmed that the referendum conducted on 27th January 2013 for building the new Nuclear Power Plant is a positive step for their successful solution.

Keywords: referendum, energetics, nuclear power plant, corruption, manipulations, renewable energy sources.

Народното събрание на Република България на 24.10.2012 г. приема решение за провеждане на национален референдум с въпрос: „Да се развива ли ядрената енергия в Република България чрез изграждане на нова ядрена електроцентрала?“

С указ на президента на Република България № 385 от 31.10.2012 г. е определена датата 27.01.2013 г. за провеждане на националния референдум.¹

Тези действия на двете държавни институции са в резултат на събраните 543 639 валидни подписи с искане за провеждане на референдум относно „Да се развива ли атомна енергетика в България чрез изграждане на ядрена централа на площадката „Белене“.

Причината, която поражда тези действия, е глобалният проблем за енергийната безопасност и независимост, който пряко засяга и България.

Електричеството е най-екологичният и универсален източник на енергия. Другите енергийни източници, които до голяма степен са в основата на първата индустриална революция, вече са на изчерпване. „...от години се очертава тенденцията към намаляване на новооткритите нефтени находища в света... Четири пети от експлоатираните сега кладенци ще пресъхнат към 2020 г.... Още по лоши са засилващите се признаци, че 260 млрд. барела нефт, за които през 1990 г. се твърдеше, че съставят богатството на Саудитска Арабия, всъщност не съществуват. Най-големите петролни находища в света – Гауар (1948 г.), Абукайк (1940 г.) и Сафания (1951 г.) сега произвеждат нефт единствено чрез инжектиране на вода, като все повече добивът на нефт се изравнява с добива на вода. Положението при добива на природен газ не е много по-добро. След 2025 г. Общността на независимите държави (ОНД) и Иран ще са единствените източници на резерви, от които ще може да се доставя природен газ за Европа с помощта на газопроводи...“²

Тези тревожни тенденции се подсилват и от факта, че налагания като алтернатива втечнен газ реално не е удачно решение на проблема. Икономическа изгода биха имали най-вече фирмите, участващи в неговото производство, но не и потребителите, тъй като „...разходите за втечняване на газа, за транспорта и регазификацията ще си останат значителни въпреки развиващите се технологии...“, с течение на времето качествата на природния газ се влошават, което затруднява съхраняването му.“³ Като алтернативи и единствен изход от създадалата се в глобален план критична ситуация някои водещи индустриални държави намират главно в две направления: „...Швеция възнамерява да прекрати през 2020 г. вноса на петрол, като в замяна на това ще увеличи периода на експлоатация на ядрените си електроцентрали до 60 години и същевременно насърчава използването на местни възобновяеми източници на електроенергия; Великобритания реши да разшири използването на местни възобновяеми източници, а също така да се преориентира към насърчаване на ядрената енергетика; САЩ работи по амбициозна програма за чисти въглищни технологии, но същевременно планират възраждането на своята ядрена енергетика...“⁴ Този прагматизъм на едни от най-развитите индустриални западни държави се обуславя от факта, че „...акцентът върху енергийната гео-

¹ Бюлетин за резултатите от произведения национален референдум на 27.01.2013. с. 6.

² Варенхолт Франц. 2011. Възстановяеми източници на електроенергия: перспективи и предизвикателства. Устойчиво развитие и добро управление на енергийния сектор, национални, регионални и глобални перспективи. ЦИД, с. 204, 205.

³ Голдтау А., Ян Мартин Вите. Ролята на правилата и институциите в световната енергетика. Пак там, с. 171.

⁴ Вернхолт, Ф. Циг. съч., с. 205.

политика се корени в големите страхове на потребителите, свързани с наличието на достатъчно енергийни източници...“⁵, както и на „...късогледото и погрешно схващане, че световната енергийна политика е игра на победители и победени...“⁶ Държавите, потребителки на петрол от организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) създават, след петролните кризи от 70-те години, като защита международната енергийна агенция (МЕА). Със същата цел е и започналата либерализация на пазара на петрол и създаването на спот пазари в Ню Йорк и Лондон. Въпреки това проблемът се задълбочава, тъй като „разходите за откриване и разработване на газови и нефтени находища са достигнали 210% от 2000 година насам, което увеличава значителни разходите за суровини“⁶.

Всички тези негативни тенденции налагат България, която е бедна на енергийни източници, да търси оптимален, дългосрочен и надежден начин за справяне с проблема.

На този етап възобновяемите енергийни източници, с изключение на водноелектрическите централи, не отговарят на нито едно от посочените по-горе изисквания.

Слънчевата електрическа енергия, чието производство зависи от капризите на времето, е многократно по-скъпа от другите възобновяеми енергийни източници (ВЕИ). Относително ефективно би било използването и в някои изолирани райони на Южното полукълбо.

Създаването на геотермални електрически централи чрез сондиране и вкарване на вода в земните недра на този етап е не рационално поради високата производствена цена и ниската ефективност.

Вятърните електроцентрали също зависят от климатичните условия и въпреки че са малко по-ефективни поради увеличения до 100 m диаметър на перките, цената на произвежданата електроенергия е твърде висока. Единствени печеливши от тези централи са германските производители на оборудване за тях, които държат близо $\frac{3}{4}$ от пазара и печелят милиарди евро.⁷

Първите стъпки на европейската комисия, като опит за справяне с проблема чрез реструктуриране и либерализация на енергийните пазари, са директивите (96/92/ЕС) за вътрешния пазар на електроенергия и (98/30/ЕС) за вътрешния пазар на природен газ.⁸ Тези и други законови и административни инициативи както в общността, така и в отделни държави, са сериозно саботирани от различни видове корупционни практики. Според Робърт Клитгард корупция е: „злоупотреба със служебна власт за лична облага.“⁹ Британски закон от 1916 г. дефинира корупцията като: „предлагане, даване, искане или приемане на стимули или възнаграждения, които могат да окажат влияние

⁵ Голдтау, А., Ян Мартин Вите. Цит. съч., с. 167, 168.

⁶ Пак там, с. 173.

⁷ Варенхолт, Ф. Цит. съч., с. 206–211.

⁸ Матиа, К. 2011. Структурните промени в индустрията на енергийните услуги от гледна точка на регулаторните органи. Устойчиво развитие и добро управление на енергийния сектор национални, регионални и глобални перспективи с ЦИД. с. 213.

⁹ Матиас, Рут. Корупцията и енергийният сектор. Пак там, с. 306.

върху действията, предприети от даден орган на властта, негови членове или длъжностни лица“.¹⁰

И двете дефиниции покриват до голяма степен съвременните практики на корупция в тази сфера. Една от най-важните причини, пораждаща и стимулираща корупцията, е свързана с политически интереси, реализирани чрез институционални практики, като: липса на информация в обществото; създаване на неприложими и неефективни закони; ограничаване бюджета на регулаторите и управленските съвети; не попълване на ключови щатни бройки в предприятията и регулаторите, предизвикващо объркване и липса на отчетност и др.¹¹

Другият вид причини, пораждащи корупция, имат административен характер и са свързани с: липсата на отчетност; монополната позиция на предприятията; липсата на прозрачност; ниското възнаграждение на служителите; приемането на корупцията като начин на живот; неефективна съдебна система; некомпетентност на длъжностните лица и др.¹²

Корупционни практики са реализирани не само в страни от Азия, Африка и Латинска Америка, но и във водещи държави като САЩ. През 2000 и 2001 г., чрез изкуствено създадена енергийна криза в щата Калифорния, са източени милиарди долари обществени средства.

Започналото през 1995 г. реструктуриране на енергийния пазар в Калифорния с цел създаване на конкурентен и дерегулиран пазар на електроенергия, при който цената ще се определя от конкуренцията, а потребителите ще могат да си избират доставчиците, е използвано от мощни корпорации като „Енрон“ за манипулиране на пазара. Чрез стратегии с псевдоними: *Fatboy*, *Cet shorty*, *Death star* са създадени дефицити на електроенергия, като са искани допълнителни средства за тяхното преодоляване, както и за други фиктивни дейности. Това е добър пример „...как мощни корпорации с политическо влияние могат да манипулират пазарите и регулаторите с цел ограбване на обществото... в силно развита икономика със сложно управление на сектора.“¹³

И в дискусиата, предхождаща референдума за изграждане на нова АЕЦ („Белене“), темата за корупционни практики присъства осезателно във всички медии. В Народното събрание през 2012 г. е създадена антикорупционна комисия за разследване на договорите, свързани с АЕЦ „Белене“. В темата се намесват и дипломатически представители на чужди държави: „През 2006 г. американското посолство в София, ръководено от посланик Байърли, изпраща във Вашингтон секретен анализ на българския енергиен сектор с повече от показателно заглавие: „Мръсна енергия: корупция и липса на прозрачност измъчват българския енергиен сектор“. Грамата подчертава, че спектърът на корупционните практики в енергетиката е изключително широк, но обръща особено

¹⁰ Мохиндер, Гулати, М. И. Рао. Корупцията в електроенергийния сектор: всепроникващо бедствие. Пак там, с. 268.

¹¹ Пак там, с. 287.

¹² Пак там, с. 273.

¹³ Пак там. с. 285, 303, 304.

внимание върху консултантски и посреднически услуги, които често пъти са прикрита форма на корупционни плащания.¹⁴ Съмненията за корупция са един от основните аргументи на противниците на АЕЦ „Белене“.

Другите техни аргументи са:

- Въвеждането на 2000 мегавата в АЕЦ „Белене“ базова мощност, би довело до закриване на други мощности, като термичните централи в Маришкия басейн – АЕС „Марица-Изток“ 2 и „Марица-Изток“ 3.
- Липсват инвеститори за построяване на централата.
- Цената на централата ще е 10 млрд. евро и заемът ще се изплаща 50-60 години.
- Цената на електроенергията от АЕЦ „Белене“ ще е твърде висока, а токът ще поскъпне с 50%.
- Централата ще се строи в земетръсен район.
- Липсва пълен технически проект и лиценз.
- Неядрената част на проекта е лоша.
- Реакторите за АЕЦ „Белене“ не са от поколение 3+, докато тези на фирмата от САЩ „Уестинхаус“ са по-модерни.
- В момента изнасяме електроенергия и допълнителна мощност не ни е нужна.

Но като най-съществени аргументи против построяването на АЕЦ „Белене“ главните участници в дискусиата изтъкват следното: „...България би се оказала първата страна в ЕС, която допуска руска ядрена технология на територията на Съюза... всички домакинства ще са изцяло зависими от волята на едно чужда страна... Путинова Русия много отдавна използва енергетиката за разширяване на политическото си влияние...“¹⁵

Подобни аргументи се изтъкват и от друг автор: „...на ход е следващия етап: вторично овладяване на политическата система и поставянето ѝ в услуга на кукловодите от Кремъл... подкрепящи един доста налуден тип с фюрерски наклонности – Владимир Путин... България изстрадва... практически пълната си енергийна зависимост от Русия... Стара истина е например, че ядрените централи, както и газо- и нефтопроводите са модерните стратегически оръжия на Русия, че по тези тръби тече не само нефт и газ – тече и руско влияние.“¹⁶

Редица административни действия и медийни изяви също обслужват противниците на АЕЦ „Белене“. В изборния ден в много райони са променени местата за гласуване, което затруднява по-възрастните гласоподаватели – предполагаеми привърженици за построяването на АЕЦ „Белене“. Негативно и демотивиращо влияние върху гласуването оказва и подмяната на въпроса, под който първоначално са се подписали над половин милион граждани с искане за провеждане на референдум. Също такава влияние оказват, според социолозите и публичните дебати, вследствие на които, от изказалите се през 2010 г. 68% в подкрепа на строителството на АЕЦ „Белене“, през 2012 г. те вече са

¹⁴ Сугарев, Е. 2014. Подлите времена 2. Кой, С., с. 139.

¹⁵ Капон, М. в. БеяНе. Издаден от инициативен комитет „БеяНе“ до 27.01.2013 г., с. 3.

¹⁶ Сугарев, Е. Цит. съч., с. 211.

32% от анкетираните, при запазване на твърдо ядро от 22% на противниците.¹⁷ Според социолога от „БСС – Галъп“ Живко Георгиев, ГЕРБ съзнателно са създали ситуация, при която се представя един „американски частен инвеститор, който идва и иска да вземе „Белене“ от държавата“ с цел да разколебае хората, които подкрепят проекта. „Идеята на управляващите е да направят толкова сложна конструкцията, че хората да не могат да вземат еднозначно решение, ако се проведе референдум...“¹⁸

Според привържениците на проекта „Белене“, съществуващият реален инвеститор RWE е разколебан от управляващите с отказа им, при евентуално оскъпяване на проекта, да гарантират държавния дял на участие. Те смятат, че проектът АЕЦ „Белене“ е изгоден за България, тъй като:

- Реалната цена ще е около 4,6 млрд. евро за двата реактора по 1000 мегавата.
- Техническият проект на практика е лицензиран.
- Възвращаемостта на разходите за изграждането на АЕЦ „Белене“ ще е от 11–12 години при първоначална цена на тока около 10 стотинки на киловатчас.
- Предлаганите руски реактори за АЕЦ „Белене“ са от поколение „3+“, което е потвърдено както от европейската комисия при утвърждаването на проекта през 2007 г., така и от специална мисия на Международната агенция за атомна енергия през 2011 г.
- Цената на цялата инфраструктура няма да надхвърли 1,2 млрд. евро.
- За изграждане и въвеждане в експлоатация на АЕЦ „Белене“ ще са необходими 4–5 години.

Според тях, не е постъпвало негативно становище от компанията „Уорли Парсънс“ по отношение на неядрената част на проекта, а построяването на хибридна АЕЦ с руски ядрени реактори, гориво от САЩ и турбини от Япония е немислимо и опасно за България.

В тази усложнена и напрегната обстановка на 27 януари 2013 г. се провежда референдумът. Гласували са 1 405 463 избиратели, което е 20,22% от гражданите с избирателно право. Този процент прави референдума легитимен въпреки внушенията в някои медии и на някои автори¹⁹, че референдумът се е провалил. От гласувалите, недействителни са 20 180 гласа или 1,436%. С отговор „да“ са гласували 851 757 граждани или 60,603%. С отговор „не“ са гласували 533 526 граждани или 37,961% (фиг. 1).

Правейки анализ на резултатите, се вижда, че във всички избирателни райони доминират привържениците на изграждането на нова ядрена централа (фиг. 2).

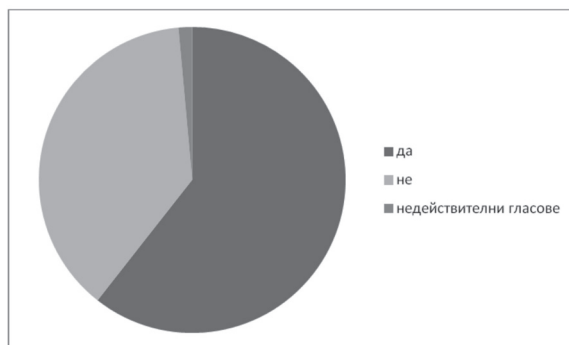
Избирателните райони, в които най-ярко са очертани в позициите „да“ и „не“ по отношение на въпроса на референдума „Да се развива ли ядрена енергетика в Република България чрез изграждане на нова ядрена електроцентрала“, са показани на фиг. 3.

Активността на избирателите в отделните райони се вижда ясно в разпределението на гласовете между изборните райони (в проценти) (фиг. 4).

¹⁷ Референдумът за „Белене“ е обречен, 40% от българите няма да участват в допитването. „Стандарт“, 09.10.2012, с. 12.

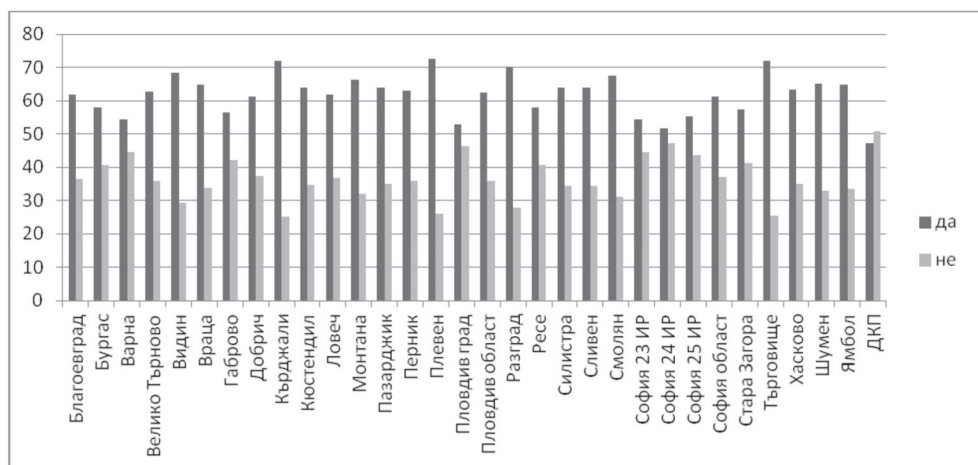
¹⁸ Политическият стрес тест „Белене“, „Капитал“, 6–12.10.2012, с. 20.

¹⁹ Сугарев, Е. Цит. съч., с. 213.

Фиг. 1. Разпределение на гласовете в проценти от националния референдум на 27.01.2013 г.

Fig. 1. Distribution of the votes (in percentage) of the National Referendum held on 27th January 2013

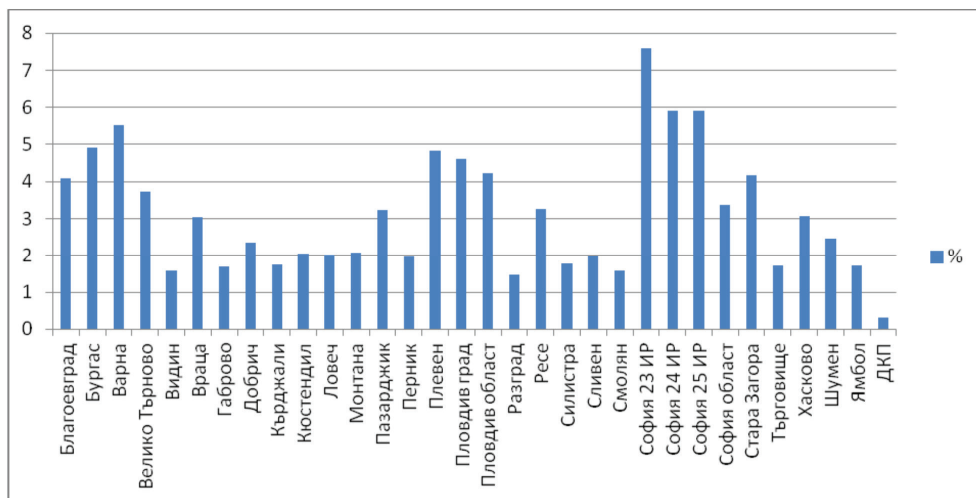

Фиг. 2. Разпределение на гласовете за всеки район (в проценти) (ДКП – Дипломатически и консулски представителства)

Fig. 2. Distribution of the votes in each region (in percentage) (DCR – Diplomatic and Consular Representations)

По отношение на относителната електорална тежест на отделните изборителни райони прави впечатление динамиката в 23, 24 и 25 изборителен район – гр. София (фиг. 5).

Извън София, след Варна и Бургас, изборителният район с най-голям процент гласували е Плевен. В този район се намира и община Белене. Прави впечатление, че жителите на региона не са се поддали на масираната негативна кампания срещу изграждането на нова ядрена централа и категорично са казали „да“. Причините за тази

Фиг. 5. Разпределение на гласовете между изборните райони (в процент от всички)

Fig. 5. Distribution of the votes among the electoral regions (in percentage of all)

категорична позиция на населението в подкрепа на строителството, едва ли са чисто икономически (нека не се забравя, че споменът от аварията в Чернобилската АЕЦ е твърде пресен). В тази връзка звучи логично твърдението, че „...начинът на гласуване в определен регион като цяло е определен от формираните се демографски, икономически и социални условия... Макар и променлив във времето, той проявява устойчивост, произтичаща от високата степен на взаимодействие между политическата, социално-икономическата и културна среда на регионално ниво.“²⁰

Специфичният характер на този регион се потвърждава и от изследването на В. Бояджиев, направено по повод протестния вот на местните избори през 2003 г.²¹ В него авторът детайлно анализира не само електоралните нагласи на хората от община Гулянци (съседна на община Белене), но и техните морални качества и принципност. От материала става ясно, че хората от този регион трудно могат да бъдат подведени и

²⁰ Янков, Р. 2004. Устойчивостта та електоралните нагласи в България – елемент на социално-културната регионализация. – В: Социална и културна география. С., В. Търново. 233–248.

²¹ Бояджиев, В. 2004. Местни избори 2003 г. – община Гулянци География на протеста. – В: География... вчера, днес, утре. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на проф. д-р Ст. Карастоянов. С., 251–260; Виж и: Славейков, П. 2002. Сравнителен географски анализ на резултатите от парламентарните избори през 1997 и 2001 г. Геополитика регионално развитие географско образование. С., 295–305; Русев, М., П. Владимирова. 2010. Електорална география на България, С.; Дерменджиев, Ат. За необходимостта от социални, културни и геополитически знания. – В: Социална и културна география. С., В. Търново, 2004.

манипулирани да обслужват конюнктурни политически интереси в разрез със здравия разум и прагматизма.

Във всички общини на Плевенска област подкрепата за изграждане на нова атомна електроцентрала е над 67%. При шест от тях – Кнежа, Долни Дъбник, Пордим, Левски, Никопол и Белене, между 71 и 91% от избирателите са гласували с „да“ за построяването на такава енергийна мощност. (фиг. 6, 7).

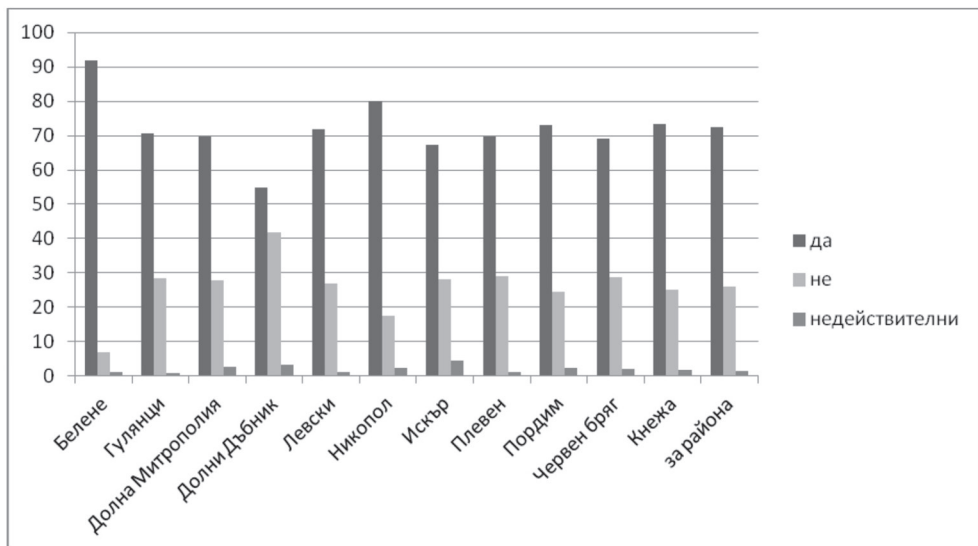
Фиг. 6. Ниво на подкрепа за изграждане на нова АЕЦ по общини в 15-ти изборен район Плевен

Fig. 6. Level of support for the construction of new nuclear power plant per municipalities in 15th electoral region – Plevna

Първият реално проведен референдум след четвърт век демокрация в България е добро и позитивно начало. Той доказва необходимостта пряката демокрация да бъде коректив на представителната. За разлика от другите видове избори, където политическата мотивация е доминираща, тук водещ би трябвало да бъде икономическият прагматизъм. За съжаление, политическата и геостратегическата конюнктура се намесват активно, довеждайки до поредното разделение и противопоставяне в обществото.

В проведения референдум проличават и някои слабости, които трябва да бъдат коригирани при бъдещи „допитвания да народа“:

- Промяна на първоначално поставения въпрос за референдум, под който е събирана подписката за провеждането му, е редно да се извършва единствено със съгласието на инициаторите и това да бъде публично огласено от тях.
- Разпространяването на лъжи, манипулации и дезинформация в хода на дискусиите трябва да бъде санкционирано.

Фиг. 7. Разпределение на гласовете в Плевенска област (в проценти)

Fig. 7. Distribution of the votes in the District of Plevna (in percentage)

- Държавните институции безпрепятствено да предоставят цялата информация, касаеща поставения за гласуване на референдум въпрос.
- Да подлежат на санкция създаваните от държавните или местни органи на власт административни, технически или други пречки пред избирателите.
- Държавата, в лицето на изпълнителната власт, да създаде най-благоприятни условия за улеснение и мотивация на избирателите да гласуват.

Тези и други аргументи, както и богатият международен опит, могат да бъдат една добра основа за по-често „допитване да народа“. Това ще помогне както за решаването на значими за хората проблеми, така и за изработването на ясни и честни правила за гласуване.

Постъпила април 2015 г.